

ČESKÁ VOJENSKÁ PŘÍRUČKA Z ROKU 1618

Klára Andresová (Praha)

A Czech Military Handbook from 1618

In the early modern period, only a few military handbooks were printed in the Czech language in the Kingdom of Bohemia. The first of them was a translation of *Kriegs Discurs* written by Lazarus von Schwendi, which was published by Daniel Carolides in Prague in 1618 as *Discurs o běhu válečném* [A Discourse on the Course of War]. The book was translated from German by Bartoloměj Havlík of Varvažov and edited by his son Jan Havlík of Varvažov. It was published only six months after the beginning of the Bohemian Revolt, which started the Thirty Years' War. It is possible that this handbook was printed because its originators wanted to support the Bohemian Revolt. The book was dedicated to one of the main figures of the revolt – Albrecht Jan Smiřický, who however died only a few days after the publication of the title. *Discurs o běhu válečném* presented military thoughts from the 1550s together with some later ideas from the 1570s. The publication discussed the military organisation, various military ranks and offices and the obligations of soldiers. The book has been published in Czech only once, but there are at least four editions in German.

Key words: military handbooks – military organisation – Thirty Years' War – Czech printing – 17th century

V listopadu 1618, necelého půl roku po třetí pražské defenestraci a vypuknutí českého stavovského povstání, vyšla tiskem pravděpodobně první vojenská příručka v češtině. Drobná knížka nazvaná *Discurs o běhu válečném a ouřadech vojenských*¹ byla v rámci svého žánru skutečně jedinečná a po dlouhá léta neměla v Českém království obdoby. Zatímco se v našich zemích vojenské příručky dosud nevydávaly,² za hranicemi byla situace jiná a tisk tohoto žánru byl v některých státech střední Evropy již poměrně běžný. Zhruba od poloviny 16. století vycházely německé vojenské příručky v relativně hojném množství a ani polské vojenské spisy nebyly zcela výjimečné.³

S jazykově českými vojenskými příručkami, které vyšly tiskem, se až do 18. století prakticky nesetkáme, a teprve v 19. století začalo množství těchto knih narůstat.⁴ Za této

situace představovala publikace, která je předmětem tohoto příspěvku, ve své době skutečný unikát. Bylo tomu tak ovšem pouze v rámci tištěné literatury, protože vojenské rukopisy v českém jazyce se po našich zemích v 16. a 17. století šířily. Zmínit můžeme např. *Instrukci vojenskou* Zikmunda Chotka z Chotkova z roku 1593,⁵ nebo rukopisné překlady cizích děl do češtiny.⁶ Většina vojenských příruček, které bylo možné nalézt v tehdejších českých a moravských knihovnách, však byla cizojazyčná.

Jedním z důvodů, proč čeští a moravští zájemci o vojenské teoretické spisy nevyžadovali více příslušných textů v českém jazyce, byla dostatečná znalost němčiny v dané sociální skupině.⁷ Čtenáři vojenských příruček byli převážně šlechtici a zámožnější měšťané.⁸ U nich bylo možné předpokládat nejen znalost němčiny, ale i dalších jazyků, v nichž

¹ SCHWENDI 1618. Přepis názvů děl a citovaných pasáží v hlavním textu byl proveden na základě doporučení publikace ŠTOVÍČEK 2002.

² Ve zkoumaném období do roku 1650 nebyla v českých zemích tiskem vydána žádná jiná vojenská příručka, která by se dochovala do dnešních dnů, a to v českém ani v jiném jazyce. (Srov. databáze *Knihopis a Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků* <https://knihoveda.lib.cas.cz/>.)

³ K vojenským příručkám v letech 1550–1650 ve střední Evropě více viz ANDRESOVÁ 2018.

⁴ Srov. JUNGMANN 1849, s. 474.

⁵ Později vydáno: CHOTEK Z CHOTKOVA 1895, s. 415–442.

⁶ Právě z takového překladu později vzešlo i vydání knihy *Discurs o Běhu Válečném*.

⁷ Němčina byla v Českých zemích poměrně běžně užívaným jazykem, a proto na našem území tehdy vznikaly v němčině i vojenské rukopisy – např. *Kriegsdiscurs über der hochlöblichen Cron Böhmen Landtdefension* Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů. Kritická edice příslušného díla a jeho překlad do češtiny: OPAVOVÁ 2013, s. 84–168.

⁸ K vzdělávání příslušných sociálních vrstev v období renesance v Českých zemích viz HOLÝ 2010. Konkrétně ke studiu cizích jazyků pak především na s. 90–99.

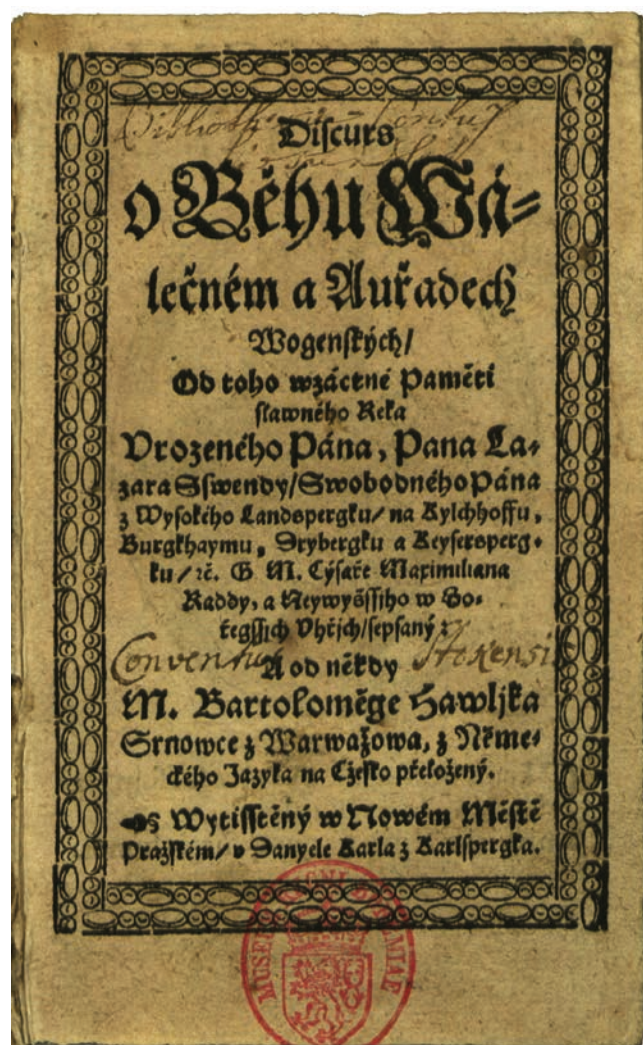
byly tištěny vojenské příručky dodnes uložené v některých českých knihovnách.⁹

České vojenské příručky raného novověku vydané tiskem

Discurs o běhu válečném je nejstarší dochovanou vojenskou příručkou vtištěnou v českém jazyce. Je však možné, že existovala ještě starší publikace tohoto žánru, která se dodnes nedochovala. Jungmannova *Historie literatury české*¹⁰ i *Knihopis českých a slovenských tisků* zmiňují publikaci osmerkového formátu *Knížka o polním hejtmanu a jiných správcích vojenských*.¹¹ (Zda se jednalo přímo o název, či o charakteristiku obsahu knihy, nemůžeme s jistotou říci.) Autorem spisu měl být Jan Achilles (asi 1545 – po 1617), evangelický kazatel a humanistický spisovatel.¹² Vzhledem k autorově konfesijní příslušnosti byla publikace zařazena do soupisu *Index Bohemicorum Librorum Prohibitorum* z roku 1770, můžeme tedy předpokládat, že v době vydání *Indexu* nějaké kopie příslušného spisu existovaly.¹³

Do dnešních dnů se však žádný exemplář zmíněné publikace nedochoval, nebo se o něm alespoň neví. Není proto jisté, do jakého žánru daná kniha ve skutečnosti náležela. Ačkoliv její (předpokládaný) název naznačuje, že by se o vojenskou příručku jednat mohlo, s ohledem na další autorovu publikační aktivitu vyvstávají pochybnosti. Tematika všech dalších spisů Jana Achillea, které dnes známe, je náboženská – ve většině případů se jedná o kázání. Je tedy možné, že *Knížka o polním hejtmanu* patřila do skupiny náboženských příruček, s pomocí nichž se měli vojáci vzdělat v oblasti mravného a zbožného chování v situacích, které je při vojenské službě mohly potkat. Jedním z dochovaných příkladů publikace tohoto typu je *Kázání krátké, ku potěšení a napomenutí pobožným vojákům* od Jiřího Bartolomea z roku 1619.¹⁴

Přeskočíme-li nyní ve chronologickém výčtu *Discurs o běhu válečném*, na který se detailněji zaměříme později, nalezneme další vojenské příručky vtištěné v českém jazyce až v 18. století. Z roku 1733 pochází vojenský předpis pro dragounský pluk hraběte Ludwiga Andrease von Khewenhüllera (1683–1744), který byl téhož roku povýšen do hodnosti polního podmaršálka.¹⁵ Z roku 1798 je dochován jediný fragment armádních předpisů, které byly v pozdějších letech bibliografie pracovně nazvané *Článekové vojenství pro c. k. armádu*.¹⁶

Obr. 1. Titulní list českého vydání *Discursu o běhu válečném*. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 30 D 7. Foto: KNM.

O rok mladší je potom spisek *Přednosti stavu vojenského* od Jana Hoška,¹⁷ který se typově liší od předešle uvedených titulů. Nejedná se již o naučnou publikaci pro vzdělané důstojníky, jako tomu bylo v případě vojenských příruček 16. a 17. století – mj. i *Discursu o běhu válečném*. Není to ani soubor závazných předpisů, jaké jsme představili v rámci obou předchozích českých vojenských příruček z 18. století. *Přednosti stavu vojenského* jsou naučným textem určeným

⁹ Za příklad může sloužit Knihovna Vojenského historického ústavu Praha, která ve svém tzv. starém fondu drží publikace z řady zaniklých šlechtických a posádkových knihoven, které se nacházely na území dnešní České republiky. (K historii knihovny viz JANOVSKÝ 1993.) Nalezneme v ní celkem 221 různých vydání vojenských příruček z let 1550–1650. Z nich je 91 tištěno v němčině, 62 v italštině, 38 ve francouzštině, 18 v latině, 9 ve španělštině a 3 v holandštině. (Analýza byla provedena na základě katalogu knihovny: <https://vhupraha.kpsys.cz/#/> [cit. 8. 7. 2019].) Za patrně nejvýznamnější dobové vojenské autory, jejichž díla lze dodnes dohledat v českých knihovnách, lze označit Leonhardta Fronsbergera (1520–1575), Giorgia Bastu (1550–1612), Johanna Jacobiho von Wallhausena (1580–1627) a již představeného Lazara von Schwendiho. (Stov. kromě výše uvedeného katalogu Knihovny VHÚ také Souborný katalog ČR <http://www.caslin.cz/> [cit. 20. 2. 2020] nebo např. katalog Knihovny Královské kanonie premonstrátů <https://tritus.strahovskyclaster.cz/> [cit. 20. 2. 2020].) O těchto autorech a jejich díle více např. ANDRESOVÁ 2019.

¹⁰ JUNGSMANN 1849, s. 175.

¹¹ ACHILLES 1595.

¹² K němu více viz *Biografický slovník* 2004, s. 47.

¹³ KONIAŠ 1770, s. 8. Z tohoto soupisu byl ostatně také přejet její záznam do Jungmannovy *Historie* a později do *Knihopisu*.

¹⁴ BARTOLOMEUS [1619?]

¹⁵ KHEWENHÜLLER 1733.

¹⁶ ZLOBICKÝ 1798. Název publikace není dobový, jelikož v roce 1798 dosud neexistovaly „c. k.“ instituce, tedy ani „c. k. armáda“.

¹⁷ HOŠEK 1799.

Obr. 2. Dedikace Albrechtu Janovi Smiřickému. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 30 D 7. Foto: KNM.

prostým vojákům, kteří se na jeho stránkách měli prostřednictvím otázek a odpovědí seznámit se všemi náležitostmi správného života a služby vojáka příslušné armády. Tento typ vojenských příruček byl obvyklý i v 19. století.

Tímto krátkým výčtem jsme shrnuli tři hlavní typy vojenských příruček raného novověku, ale také veškeré vojenské příručky, které vyšly tiskem v českém jazyce mezi 16. a 18. stoletím, o nichž se nám dodnes dochovaly nějaké informace.

Discurs o běhu válečném a ouřadech vojenských

Představovaná první česká vojenská příručka ovšem nebyla původním českým dílem, ale překladem poměrně známé

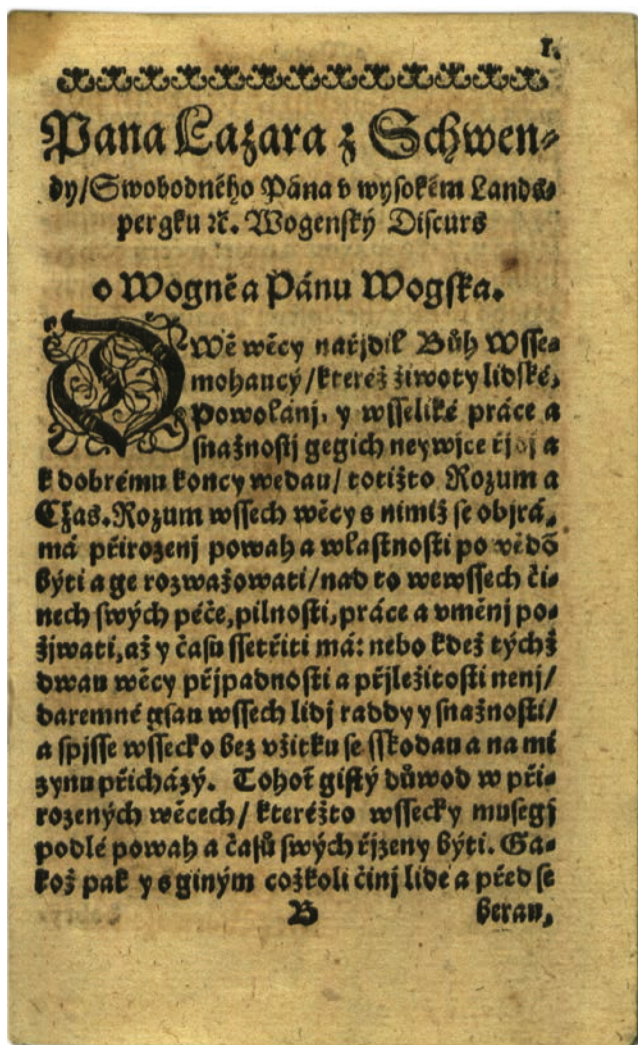
německé publikace Lazara von Schwendiho (1522–1583), která byla vydána ve svém originálním jazyce již třikrát pod názvem *Kriegs Discurs*.¹⁸ Lazarus von Schwendi byl významným císařským diplomatem a vojevůdcem, který se zúčastnil šmalkaldské války (1546–1547) a později se proslavil jako generál bojující v Uhrách proti Turkům.¹⁹ Schwendiho dílo bylo ovlivněno jeho válečnými zkušenostmi, a vyjadřovalo se proto v nemalé míře k tureckému nebezpečí a turecké problematice. *Kriegs Discurs* byl poprvé vydán roku 1593, sepsán byl však už mezi lety 1571 a 1575.²⁰ Historie spisu je ovšem delší – větší část tohoto díla vznikla přepracováním staršího anonymního rukopisu *Forma und Ordnung eines Kriegsbuches* z 50. let 16. století.²¹ Český *Discurs o běhu válečném* z roku 1618 tak

¹⁸ Poprvé se tak stalo roku 1593. Poté bylo dílo znovu vydáno v letech 1594 a 1605. Další, upravené vydání vyšlo roku 1676. (Srov. databáze VD16 www.vd16.de a VD17 www.vd17.de.)

¹⁹ K jeho osobě více viz např. KÖNIG 1934; nověji pak NICKLAS 1995.

²⁰ KÖNIG 1934, s. 88. Rukopis daného díla je uložen v Rakouské národní knihovně: SCHWENDI, Lazarus von. *Ein kurzer Begriff von den Kriegsämptern*. Österreichischen Nationalbibliothek, sign. Cod. 10893 HAN MAG.

²¹ Srov. KÖNIG 1934, s. 88; PICKOVÁ 1965, s. 790; JÄHNS 1890, s. 534.

Obr. 3. Začátek hlavního textu publikace – první kapitola *O vojně a pánu vojska*. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 30 D 7. Foto: KNM.

obsahoval především informace o vojenství staré šedesát let, které byly doplněny více než čtyřicet let starými poznatky o válkách proti Turkům. Obsahově tedy hlavní text knihy žádným způsobem nereagoval na české stavovské povstání, které právě probíhalo a mělo vyústit v třicetiletou válku (1618–1648).

Zatímco Schwendi ve svém díle aktualizoval některé informace ze zdrojového rukopisu *Forma und Ordnung*, při překladu publikace do češtiny žádné nové vojenské poznatky doplněny nebyly. Porovnáme-li *Discurs o běhu válečném* s německým originálem, zjistíme, že česká varianta skutečně odpovídá původnímu Schwendiho dílu. Překladačem daného německého spisu do češtiny byl humanistický učenec a spisovatel Bartoloměj Havlík z Varvažova (1552–1609).²²

Havlík se však o vydání svého překladu nezasloužil. Zemřel již roku 1609 a rukopis, který vytvořil, měl sloužit patrně pouze pro jeho osobní potřebu. To ostatně vyplývá i z předmluvy *Discursu o běhu válečném*, kterou sepsal Bartolomějův syn Jan Havlík z Varvažova (1598 – před 1649). Jan byl stejně jako jeho otec humanistickým učencem a stal se editorem představované publikace.²³ V její předmluvě uvádí: „Majíce mezi kněhami mými toho slavného rytíře pána, pana Lazara z Šwendy *Discurs o boji a regimentu vojenském*, někdy od dobré paměti M[istra]. Bartoloměje Havlíka z Varvažova, pana otce mého milého, z německého jazyka do českého přeložený (...).“ Jan Havlík zde zjevně mluví o rukopisném překladu vytvořeném jeho otcem, který po otci také zdědil a zařadil do své knihovny.

Předmluva a dedikace knihy

Předmluva publikace je datovaná „ve čtvrtek den památný všech svatých“ – tedy prvního listopadu – roku 1618. Mluvíme zde tudíž o vojenské příručce, která byla vydána v Praze skoro půl roku poté, co na tomtéž místě propuklo stavovského povstání. V dané době již obě zneprátelené strany několik měsíců zbrojily a najímaly vojáky. K prvním šarvátkám došlo v létě 1618, první polní bitva proběhla v polovině září u Čáslavi.²⁴ Dalo by se tedy očekávat, že bude na tento konflikt reagovat alespoň předmluva právě vycházející vojenské publikace. Musíme však konstatovat, že se tak nestalo, či že se tak nestalo explicitně.

V předmluvě se setkáváme s dobovým vlastenectvím. Pisatelova konfesijní příslušnost není v textu výslovně vyjádřena, ač se na ni dá usuzovat ze sympatií vůči zmiňovaným osobám. O tehdejšímu politickém dění není řečeno nic konkrétního, autor textu pouze na několika místech zmiňuje „věk tento zlý“,²⁵ mluví o „těchto nynějších těžkých časích“²⁶ a doufá v pomoc z „nynějších neřestí vlasti naší milé“.²⁷

Jan Havlík z Varvažova dedikoval publikaci Albrechtu Janovi Smiřickému (1594–1618).²⁸ Dedikantem se tedy stal tehdejší nejbohatší šlechtic v zemi, jenž patřil mezi muže, kteří naplánovali defenestraci v květnu roku 1618. Vyhození místodržících z oken se tento třiaadvacetiletý mladík sám aktivně účastnil a poté se za panský stav stal jedním z členů direktoria, které představovalo novou zemskou vládu. Smiřický byl dokonce považován za možného kandidáta na český královský trůn. Vyhličky na budoucnost v čele království však byly zmařeny jeho smrtí 18. listopadu roku 1618. Bylo to pouhých 17 dní po datování předmluvy představované knihy, takže je vysoce pravděpodobné, že Albrecht Jan Smiřický *Discurs o běhu válečném* nikdy neviděl.

Jan Havlík v předmluvě vyzdvihuje dedikantovy kladné vlastnosti, mezi kterými jsou jmenovány „heroitská mysl,

²² Více o něm: TRUHLÁŘ 1966, s. 276–279. Životní data jsou v hesle uvedena chybně, avšak vyplývají z Havlíkova nekrologu zmíněného na s. 277 tamtéž. Nověji k Havlíkovi: HOLÝ 2011, s. 186–187.

²³ Více o něm: TRUHLÁŘ 1966, s. 279.

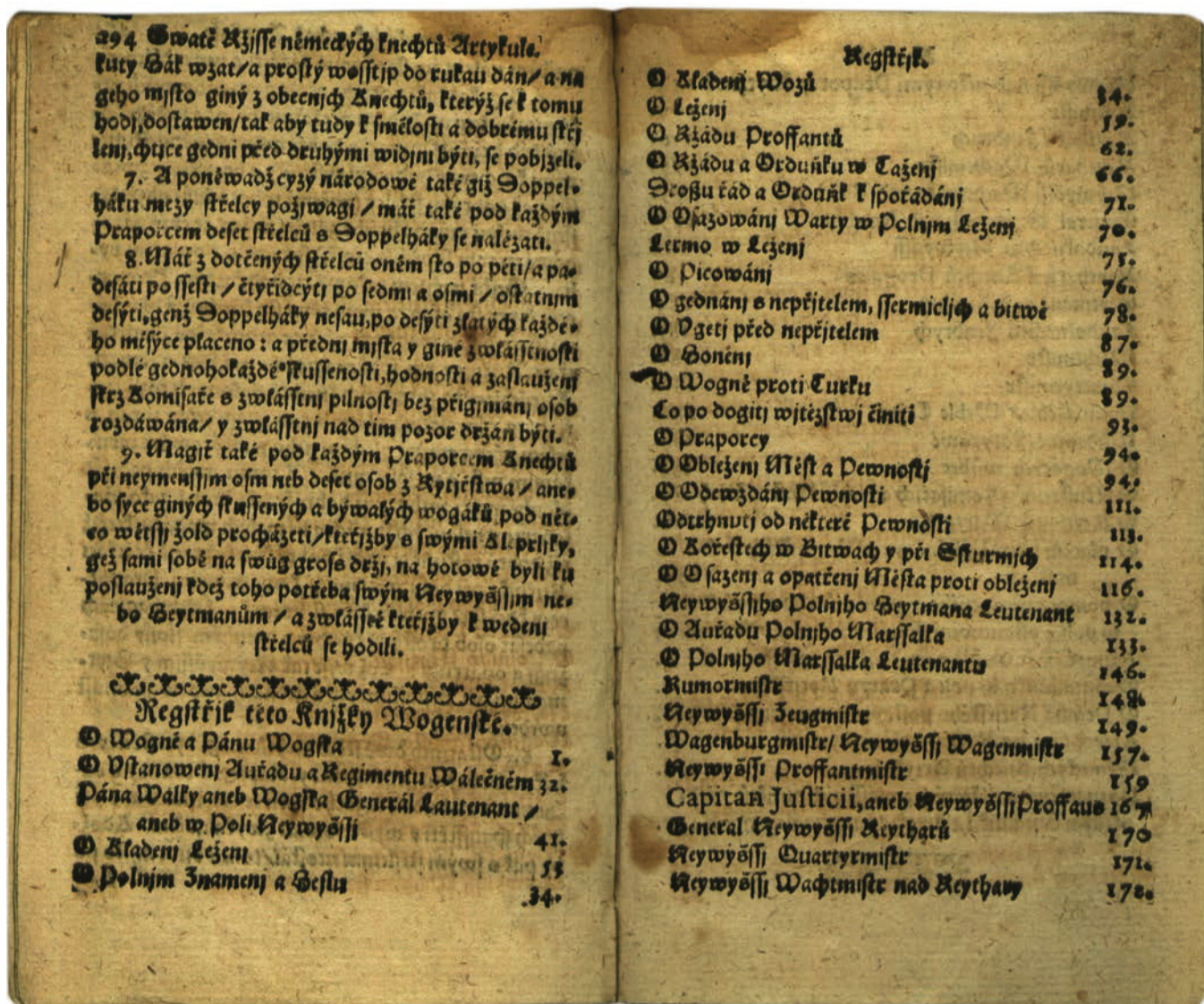
²⁴ K tehdejšímu politickému a válečnému dění nově např. FUKALA 2018. K vojenským akcím roku 1618 konkrétně s. 41–46.

²⁵ SCHWENDI 1618, s. [5].

²⁶ Tamtéž, s. [7].

²⁷ Tamtéž, s. [8].

²⁸ Více o něm nově ČECHURA – KUCROVÁ – VLASÁKOVÁ 2018. O Albrechtu Janovi především s. 138–148, 184–186.

Obř. 5. České vydání bylo po vzoru svého německého předobrazu doplněno přehledem obsahu. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 30 D 7. Foto: KNM.

Formální aspekty knihy

Již bylo zmíněno, že český překlad *Kriegs Discursu* obsahově odpovídá svému německému originálu, a je tomu tak i v otázce členění a typografie textu. Po předmluvě spojené s dedikací³² následuje hlavní text knihy, který je rozdělen do šedesáti kapitol. Na ně navazuje soupis obsahu, v němž jsou vypsány názvy všech kapitol s odkazy na strany, na nichž příslušné kapitoly začínají. Vyznačovací písmo užitá na nadpisy kapitol má o něco větší stupeň než písmo textové. Kapitoly ve všech případech navazují na předchozí text pouze s malým odsazením.

Zaměříme se nyní na české vydání. V knize nalezneme pouze občasné využití dekoru. Na první straně předmluvy lze

Registř.	
O Bladení Wozů	14.
O Ležení	19.
O Řádu Proffantů	62.
O Řádu a Orduálu w Ležení	66.
Drobu řád a Orduál k spotádání	71.
O Ohazování Warty w Polním Ležení	70.
Letmo w Ležení	75.
O Picování	76.
O gedenání s nepřitelem, sfermicích a bitwě	78.
O Vgeti před nepřitelem	87.
O Honení	89.
W Wogně proti Turku	89.
Co po dogiti wstězstwj činiti	93.
O Praporcy	94.
O Obležení Města a Pevnosti	94.
O Odewzdání Pevnosti	111.
Wdřehnutí od některé Pevnosti	113.
O Kořestech w Bitwach y při Sturních	114.
O Sazení a opatření Města proti obležení	116.
Keywyšših Polního Seytmana Leutenant	132.
O Autadu Polního Maršalka	133.
O Polního Maršalka Leutenantu	146.
Rumornistr	148.
Keywyšši Zeugmistr	149.
Wagenburgmistr/ Keywyšši Wagenmistr	157.
Keywyšši Proffantmistr	159.
Capitan Justicii, aneb Keywyšši Proffaus	167.
General Keywyšši Keythark	170.
Keywyšši Quartymistr	171.
Keywyšši Wachtmistr nad Keythary	178.

³² Pro zajímavost dodejme, že i dedikace v německých vydáních mají souvislost s našimi dějinami. Německý historik a odborník na tureckou problematiku, který byl editorem německého vydání, Johannes Löwenklau (1541–1594), dedikoval publikaci Karlovi staršímu ze Žerotína (1564–1636), významnému moravskému politikovi, představiteli moravského zemského patriotismu a po dlouhá léta vůdčí osobnosti moravské stavovské obce. Totožná dedikace byla použita ve vydáních z let 1593, 1594 i 1605. Zmíněná dedikace byla jako jediná vypuštěna z českého překladu knihy a nahrazena dedikací Jana Havlíka z Varvažova Albrechtu Janovi Smiřickému.

³³ O horroru vacui více viz VOIT 2008, s. 371–372.

³⁴ Informace o nich jsou uvedeny v kapitole *Obsah knihy*.

Německé vydání z roku 1593 bylo vytištěno v kvarťovém formátu, vydání z let 1594 a 1605 v osmerkovém. Všechna tři vydání byla realizována v dílně Claudeho de Marne a Johanna de Aubryho, resp. v případě posledního vydání u dědiců Johanna Aubryho. Jedinou ilustrací byla v německých knihách celostránková podobizna autora publikace. Česká varianta díla byla vytištěna v osmerkovém formátu v dílně Daniela Carolida s Karlsperka. Kniha neobsahovala portrét Lazara von Schwendiho, ale dřevorez erbu rodu Smiřických, jejichž členu byla kniha dedikována.³⁵

Tiskař českého *Discursu o běhu válečném* Daniel Carolides z Karlsperka (zemř. po 1631) působil v Praze samostatně v letech 1612–1622. Jakožto nekatolík byl po porážce stavovského povstání potrestán peněžitou pokutou a vzhledem k tomu, že odmítl konvertovat ke katolicismu, byl roku 1628 vypovězen a emigroval do Saska. Jeho tiskárna se silně angažovala pro potřeby českého stavovského povstání. Carolides vytiskl *Druhou apologii stavův Království českého*,³⁶ německou verzi České konfese určenou pro cizinu *Confessio Bohemica*³⁷ a řadu dalších tisků podporujících myšlenky povstání.³⁸

Obsah knihy

Discurs o běhu válečném (a stejně tak i jeho německé předchůdce) lze zařadit do kategorie správních vojenských příruček. Zatímco mladší příručky se většinou primárně zaměřovaly na vojenství jako umění (*ars militaris*) a rozebíraly taktiky, strategie a výcvik vojáků, jádrem tohoto staršího typu publikací byla jiná témata – správní příručky charakterizovaly práva a povinnosti jednotlivých členů vojska a zabývaly se organizací armády na pochodu, ve vojenském táboře nebo při bojových akcích.

Představovaná příručka se na samotném začátku zabývá problematikou války a osobou velitele armády – „pána vojska“.³⁹ Kapitola je pojata velice ze široka, rozebírá morální a náboženské aspekty války a s rozsahem 32 stran je v rámci příslušné publikace nebývale dlouhá. Tím se výrazně liší od většiny dalších kapitol, jejichž zaměření je již poměrně utilitární a které se rozkládají většinou na jedné až pěti stranách. Rozsah kapitoly i její úvahový charakter lze snadno vysvětlit tím, že jejím autorem byl též velitel armády, který jistě předpokládal, že i čtenáři jeho knihy budou veliteli vojsk, či mladí aspiranti na tuto pozici z řad příslušníků šlechty.

Další dvě kapitoly s tou první úzce souvisí a navazují na ni.⁴⁰ Nejprve je zařazen text *O ustanovení ouřadu a regimentu válečném*, v němž se čtenář blíže seznámí s právy, povinnostmi a správným působením velitele vojska. Následuje kapitola o generál lajtnantovi, tedy zástupci vojevůdce, který velí armádě, pokud vrchní velitel není přítomen. Značná část tohoto textu pojednává o výběru generál lajtnanta, takže je zjevné, že i tato pasáž byla určena především očím vrchního velitele armády.

Za tímto obširným úvodem o nejvyšším velení vojska nalezneme jednadvacet kapitol kratšího rozsahu o organizaci vojska v různých situacích. Několik kapitol se zabývá problematikou vojenských táborů.⁴¹ Setkáme se zde s texty o stavbě tábora, o zřízení vozové hradby, o zajištění hlídek, o heslech potřebných pro vstup do zabezpečeného tábora, o rozdělení jednotlivých ležení uvnitř něj, o zásobování a proviantu či o vyhlašování poplachu.

Další kapitoly jsou zaměřeny na válečné akce.⁴² Jako první je zde zařazen text o vyjednávání s protivníkem. Následující pasáže se zabývají jak ústupem před nepřítelem, tak jeho pronásledováním po vyhrané bitvě. Samostatná kapitola je zaměřena na specifika války proti Turkům a je pochopitelně ovlivněna Schwendiho osobními zkušenostmi z uherského bojiště.⁴³ Kapitola *Co po dojití vítězství činiti* pak nepojednává o strategických akcích, jak by se snad dalo čekat, ale zmiňuje nutnost děkování Bohu za předešlý úspěch a potřebu pohřbit padlé a vzdát jim čest.⁴⁴

Následující soubor kapitol řeší problematiku obléhání měst a pevností a naopak též jejich zaopatření proti nepříteli.⁴⁵ Do této části knihy je zařazen také text *O kořestech v bitvách i při šturmích*, v němž je pojednáno o specifických nárocích různých osob u vojska na podíl z kořisti.⁴⁶

Práva a povinnosti jednotlivých důstojníků, úředníků i prostých vojáků řeší několik dalších kapitol.⁴⁷ Jednotlivé texty zjevně vycházejí z praxe, jelikož pojednávají mj. o obvyklých problémech, které u nositelů příslušných hodností a úřadů v armádách zpravidla vyvstávají. Dále je zařazena kapitola o mustruňku, tedy přehlídce jednotky, na níž se kontrolují počty vojáků a jejich vybavení; za ní lze nalézt text o placení žoldu.⁴⁸ Závěrečná kapitola se zabývá péčí o nemocné a zraněné členy armády.⁴⁹

Na tomto místě končí Schwendiho *Kriegs Discurs*, ale kniha pokračuje. Texty, které jsou zařazeny dále, nepřipojili Bartoloměj ani Jan Havlík, ale již editor německého originálu Johannes Löwenklau. Ačkoliv z české verze jeho

³⁵ Srov. SCHWENDI 1618, s. [2].

³⁶ *Druhá Apologie* 1619.

³⁷ *CONFESSIO BOHEMICA* 1619.

³⁸ VOIT 2008, s. 149–150.

³⁹ SCHWENDI 1618 s. 1–32.

⁴⁰ Tamtéž, s. 32–53.

⁴¹ Tamtéž, s. 53–77.

⁴² Tamtéž, s. 78–89.

⁴³ Tamtéž, s. 89–93.

⁴⁴ Tamtéž, s. 93–94.

⁴⁵ Tamtéž, s. 94–132.

⁴⁶ Tamtéž, s. 114–116.

⁴⁷ Tamtéž, s. 132–189.

⁴⁸ Tamtéž, s. 189–203.

⁴⁹ Tamtéž, s. 203–210.

zásah není patrný, protože z překladu vypadl jeho podpis za předmluvou k následujícím pasážím, německá verze tento fakt jednoznačně osvětluje.⁵⁰ Za Schwendiho vojenským pojednáním je zařazena nejprve předmluva od Johannese Löwenklaua⁵¹ a poté vojenské řády pro jezdecko a pro pěchotu od císaře Maxmiliána II. Habsburského (1527–1576) pocházející z roku 1570.⁵²

Závěrem

Do dnešních dnů se nám dochovaly tři známé exempláře představované publikace.⁵³ Jeden z nich je uložen v Národní knihovně ČR,⁵⁴ druhý v Knihovně Národního muzea⁵⁵ a třetí ve Strahovské knihovně.⁵⁶ První dva zmíněné tisky byly digitalizovány a jejich elektronické kopie jsou veřejně přístupné.⁵⁷

Jak velký byl tehdejší náklad knihy, ani zda šla publikace na odbyt, dnes nevíme. Ačkoliv poučky, které spis prezentoval, byly v době vydání českého *Discursu* již několik desetiletí staré, řada z nich byla stále ještě aplikovatelná v rámci dobového vojenství. Jak bylo výše zmíněno, spis se příliš nezabýval taktikami a strategiemi, ale spíše organizací vojska a jednotlivými úřady a hodnostmi v armádě – a na tom se mnohé do počátku třicetileté války nezměnilo.

Přestože snad bylo záměrem původců knihy podpořit touto publikací stavovské povstání a oslovit jednu z jeho z čelných osobností – Albrechta Jana Smiřického – nemáme zprávy o tom, že by dílo získalo mezi českou (vojenskou) veřejností větší ohlas. Bylo tomu tak snad proto, že potenciálními zájemci o knihu tohoto typu byli především vzdělaní šlechtici a zámožnější měšťané, kteří si mohli odpovídající publikace v německém (či jiném cizím) jazyce snadno pořídit např. nákupem na knižních veletrzích ve Frankfurtu nad Mohanem a v Lipsku. Nabídka německých, francouzských nebo italských vojenských příruček v roce 1618 byla podstatně širší než nabídka česká zahrnující pouze jedinou knihu daného žánru.

Prameny:

ACHILLES 1595: ACHILLES, Jan. *Knjzka o Polnjm Hegtmanu, a giných Spráwcyých Wogenských*. Praha: [nakladatel není známý], 1595. K00092.

BARTOLOMEUS 1619: BARTOLOMEUS, Jiří. *Kázanj krátké, ku potěssenj a napomenutj pobožným Wogákům*. Hradec Králové: Martin Klenwechter, [1619?]. K00977.

CONFESSIO BOHEMICA 1619: CONFESSIO BOHEMICA, *Hoc est CONFESSIO SANCTAE ET*

CHRISTIANAE FIDEI, OMNIUM TRIUM ORDINUM REGNI BOhemiae. Praha: Daniel Carolides z Karlsperka, 1619. BCBT39370.

Druhá Apologie 1619: *Druhá Apologie Stawůw Králowstwj Českého, Tělo a Krew Pána Gežisse Krysta pod Obogj přigmagjcyých*. Praha: Daniel Carolides z Karlsperka, 1619. K00235.

HOŠEK 1799: HOŠEK, Jan. *Přednosti Stawu Wogenského*. Praha: Jan Beránek, 1799. K03189.

KHEWENHÜLLER 1733: KHEWENHÜLLER, Ludwig Andreas von. *Prawidlo Wogenského Ržzeni, Které Gá Hrabě KHEVENHILLER, Mému od Geho Cýsařské Milosti Neymilostiwěgic swěrenému Dragonůw Regimentu, s tím předpisugj, a odevssech bedliwě zachowati žádám*. Brno: Jakub Maxmilián Svoboda, 1733. K14346.

KONIÁŠ 1770: KONIÁŠ, Antonín. *Index Bohemicorum librorum prohibitorum, et corrigendorum ordine alphabeti digestus*. Praha: Jan Karel Hraba, 1770. K04298.

SCHWENDI, Lazarus von. *Ein kurzer Begriff von den Kriegsämptern*. Österreichischen Nationalbibliothek, sign. Cod. 10893 HAN MAG.

SCHWENDI 1593: SCHWENDI, Lazarus von. *Kriegs Discurs*. Frankfurt am Main: Claude de Marne und Johann Aubry, 1593. VD16 S 5074.

SCHWENDI 1594: SCHWENDI, Lazarus von. *Kriegs Discurs*. Frankfurt am Main: Claude de Marne und Johann Aubry, 1594. VD16 S 5075.

SCHWENDI 1605: SCHWENDI, Lazarus von. *Kriegs Discurs*. Frankfurt am Main: Claude de Marne und Johann Aubry Erben, 1605. VD17 547:630070A.

SCHWENDI 1618: SCHWENDI, Lazarus von. *Discurs o Běhu Wálečném a Auřadech Wogenských*. Praha: Daniel Carolides z Karlsperka, 1618. K15404.

SCHWENDI 1676: SCHWENDI, Lazarus von. *Herrn Lazari von Schwendi, Freyherrn zu HohenLandsberg &c. ... Kriegs Discurs*. [Görlitz]: Hübner; Dresden: Bergen, 1676. VD17 39:120504Y.

ZLOBICKÝ 1798: ZLOBICKÝ, Josef Valentin. [Článekové wojenští pro c. k. armádu]. Vídeň: [nakladatel není známý], 1798. K01789.

Literatura:

ANDRESOVÁ 2015: ANDRESOVÁ, Klára. Vojenské právo za třicetileté války na příkladu vojenských řádů Maxmiliána II. a Gustava II. Adolfa. In: *Bibliotheca Antiqua 2015*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 140–145.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 211, kde lze za textem nalézt pouze dvě ukazovací ručičky a dvě hvězdičky na spodní straně; a SCHWENDI 1593, s. 118, kde za textem nalezneme podpis „H. Lewenklaw V. A.“. Stejný podpis se nachází u totožných pasáží i ve vydání 1594 na s. 222 a ve vydání 1605 na s. 222.

⁵¹ SCHWENDI 1618, s. 211.

⁵² Tamtéž, s. 212–294. Vojenské řády Maxmiliána II. byly vydávány tiskem ještě ve 30. a 40. letech 17. století – je tedy zřejmé, že tyto normativní publikace z roku 1570 měly jistou relevanci v průběhu celé třicetileté války. Více k Maxmiliánovu řádu a jeho mladším vydáním ANDRESOVÁ 2015, s. 140–145.

⁵³ Viz *Knihopis*, K15404 – online dostupné: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015453&local_base=KPS [cit. 15. 7. 2019].

⁵⁴ Sign. 54 E 118. Tisk není kompletní, chybí mu dvě poslední strany; záznam v katalogu NK ČR však chybně uvádí, že se jedná o dva poslední listy. Srov. https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000055885&local_base=STT [cit. 15. 7. 2019].

⁵⁵ Sign. 30 D 7.

⁵⁶ Sign. AA XV 51.

⁵⁷ Exemplář z Národní knihovny ČR: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKPEOD-NKCR_54_E_000118_1Q-3FA78-cs [cit. 15. 7. 2019]; exemplář z Knihovny Národního muzea: <https://stt.opac.nm.cz/documents/26802> [cit. 15. 7. 2019].

ANDRESOVÁ 2018: ANDRESOVÁ, Klára. Vojenské příručky raného novověku jako předmět výzkumu historiografie vojenství a knihovnědy: tisky středovýchodní Evropy v kontextu evropské produkce. *Vojenská história* 22, 2018, č. 3, s. 61–80.

ANDRESOVÁ 2019: ANDRESOVÁ, Klára. Military Camps in Military Manuals. In: *Negotiating Conflict and Controversy in the Early Modern Book World*. Leiden: Brill, 2019, s. 163–177.

Biografický slovník 2004: Biografický slovník českých zemí. A. Praha: Libri, 2004.

ČECHURA – KUCROVÁ – VLASÁKOVÁ 2018: ČECHURA, Jaroslav – KUCROVÁ, Veronika – VLASÁKOVÁ, Zuzana. *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018.

FUKALA 2018: FUKALA, Radek. *Třicetiletá válka 1618–1648. I. díl, Pod vítězným praporem habsburské moci (1618–1629)*. České Budějovice: Veduta, 2018.

HOLÝ 2010: HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kaválíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*. Praha: Historický ústav, 2010.

HOLÝ 2011: HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty: vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*. Praha: Historický ústav, 2011.

CHOTEK Z CHOTKOVA 1895: CHOTEK Z CHOTKOVA, Zikmund. Zpráva a naučení kratičké strany věci vojenské. In: DVORSKÝ, Ferdinand (ed.). *Sněmy české 1592–1594*. Praha: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1895, s. 415–442. Dostupné též online: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v080/1593-94/t015601.htm> [cit. 8. 7. 2019].

JANOVSKÝ 1993: JANOVSKÝ, Miroslav. Z historie knihovny Vojenského historického ústavu. *Historie a vojenství* 41, 1993, č. 2, s. 111–125.

JÄHNS 1890: JÄHNS, Max. *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland: Zweite Abteilung, XVII. und XVIII. Jahrhundert bis zum Auftreten Friedrichs des Großen 1740*. München und Leipzig: R. Oldenbourg, 1890.

JUNGMANN 1849: JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české, aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau*

historií národu, oswícení a jazyka. V Praze: Nákladem Českého museum, 1849.

KÖNIG 1934: KÖNIG, Johann. *Lazarus von Schwendi Röm. Kaiserl. Majestät Rat und Feldoberst 1522–1583: Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation*. Schwendi: Georg Schmid, 1934.

NICKLAS 1995: NICKLAS, Thomas. *Um Macht und Einheit des Reiches: Konzeption und Wirklichkeit der Politik bei Lazarus von Schwendi (1522–1583)*. Husum: Matthiesen Verlag, 1995.

OPAVOVÁ 2013: OPAVOVÁ, Tereza. *Obraz války a vojenství v 16. a 17. století očima českých šlechticů*. Praha 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

PICKOVÁ 1965: PICKOVÁ, Věra. Císařské vojsko v Uhrách v 16. století očima současníků. *Historie a vojenství* 13, 1965, č. 5, s. 789–799.

ŠŤOVÍČEK 2002: ŠŤOVÍČEK, Ivan. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002.

TRUHLÁŘ et al 1966: TRUHLÁŘ, Antonín et al. (edd.). *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě: Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae. Č–J*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1966.

TRUHLÁŘ et al. 1982: TRUHLÁŘ, Antonín et al. (edd.). *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě: Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae. S–Ž.*, 1982.

VOIT 2008: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2008.

| Klára Andresová

Historický ústav AV ČR
oddělení biografických studií
Prosecká 809/76
190 00 Praha 9 – Prosek